

Andrée-expeditionens postala historia

av Fred Goldberg

Kort historik

I år, 1997, är det jämnt hundra år sedan den ödesdigra Andrée-expeditionen avseglade från Danskön på norra Spetsbergen med förhoppningen att med vätgasballongen Örnen nå Nordpolen. Expeditionen påbörjades redan sommaren 1896, men då inga sydliga vindar infann sig fram till mitten av augusti, tvingades Andrée med sina följeslagare Nils Strindberg och Nils Ekholm att avbryta flygförsöket och resa hem igen. I juni 1897 reste expeditionen tillbaka till Danskön där bl.a. ballonghuset och annan utrustning fanns kvar från föregående år.

Expeditionen, som bl.a. stöddes av kung Oscar II, var en stor händelse hos allmänheten men också i den akademiska världen. Redan före expeditionen var de tre deltagarna Salomon August Andrée, Nils Strindberg och Knut Fraenkel firade hjältar. Men det fanns också kritiska röster som ansåg att ballongen inte skulle ha tillräckligt med gas vid start för att kunna vara uppe i luften tillräckligt länge för att kunna uppnå Nordpolen och sedan fortsätta till fast land någonsin i Arktis. Inom bl.a. Vetenskapsakademien förekom häftiga diskussioner mellan vetenskapsmän som var för eller emot idén att flyga en ballong till Nordpolen. Den starkaste kritikern var Nils Ekholm, som 1896 var en av de tre expeditionsdeltagarna, och han beslöt sig för att inte följa med den påföljande sommaren. Han kom att ersättas av Knut Fraenkel. Ingen hade ännu lyckats nå Nordpolen och det var ej känt om det fanns oupptäckt land i Ishavet mellan Spetsbergen och Canada, Alaska eller Sibirien.

.....
FRED GOLDBERG, född 1942, är tekn. dr och docent vid KTH. Han är VD för det egna företaget Materialdata AB, som bl.a. utvecklar avancerad utrustning för svets- och skärmaskiner.

Engagerad i trafiksäkerhetsarbetet har han bl.a. utvecklat ett elektroniskt körkort som skall förhindra olovlig bilkörning. Han har också hunnit bedriva polar- och polarhistorisk forskning, vilket han kombinerat med sitt filateliintresse i 40 år.
.....

Eftersom själva expeditionen, dess förberedelser och öden, finns väl beskrivna i en mängd olika böcker och skrifter, kommer jag att i denna artikel huvudsakligen beröra det som har samband med postala händelser och dokument.

Expeditionens fartyg, ångaren *Virgo*, under befäl av kapten Hugo Zachau, avseglade från Göteborg den 7 juni 1896. Den 12 juni kl. 13 angjordes Tromsö och post anlände ombord och avsändes från expeditionsdeltagarna. Att den avgående posten är expeditionsrelaterad kan vara svårt att veta om inte kuvertet är expeditionens eget, eller att avsändaren kan identifieras som en av expeditionsmedlemmarna. *Å/F Virgo* avseglar från Tromsö den 14 juni kl. 01 och efter isbesvär och diverse strandhugg på Spetsbergens västsida ankommer fartyget till Danskön den 23 juni 1896. Den 19 augusti seglade expeditionen tillbaka och angjorde Tromsö den 24 augusti kl. 12. Här väntade också post till expeditionen. Efter att Fridtjof Nansen och hans färdkamrat Johansen, nyss

tillbakakomna från tre år i Ishavet, varit på besök ombord, avseglade *Virgo* kl. 9 om kvällen mot Göteborg. Andrée och hans expedition landsteg i Göteborg den 29 augusti 1896 kl. 12.

Post till och från expeditionen

Det finns postala dokument bevarade, som både är skickade till expeditionen och som är avsända från expeditionen. Post till och från expeditionen är mycket sällsynta. De kort och brev som jag beskriver i denna artikel är det totala antalet postala objekt som jag stött på under exakt 40 års samlande. Det finns säkerligen ytterligare objekt som för mig är okända. Det är därför mycket fascinerande och spännande när nya okända kort eller brev dyker upp. Detta hände senast våren 1996, då det för närvarande enda kända kortet från Stadlings eftersöknings-expedition i Sibirien 1898 dök upp på en auktion. Andrée-expeditionen har också givit upphov till ett par frimärken och lokal-postetiketter på Spetsbergen och har varit avbildat på många dåtida vykort.

År 1896 var ögruppen Spetsbergen s.k. ingenmansland. Området tillhörde inte någon nation och det var fritt fram för vem som helst att bedriva verksamhet på ögruppen. Det fanns inga fast boende där och givetvis inget postkontor eller fast postgång mellan ögruppen och Norge. Det hände att några enstaka fångstmän, huvudsakligen norrmän, övervintrade. På somrarna pågick en viss fångstaktivitet och i slutet av 1800-talet hade en omfattande turisttrafik med stora luxuösa ångfartyg kommit igång.

För att Andrée-expeditionen skulle kunna få sig post tillsänd, hade konsul Andreas Aagaard i Tromsø engagerats. Han ägde bl.a. en speditiionsfirma och tog hand om alla sändningar till eller från expeditionen. Andreas Aagaard hade bl.a. som uppgift att vidarebefordra posten till Andrées expedition med hjälp av fångstbåtar och turistfartyg som hade för avsikt att passera Danskön.

Danskön populärt turistmål med många fartygsbesök

Eftersom Andrée-expeditionen och dess unika resmål var mycket känd i vida kretsar både inom och utom Sverige, var det naturligt att Danskön kom att bli ett populärt turistmål. En hel del turistångare ankrade upp bredvid expeditionens fraktångfartyg *Virgo*. De hoppades alla att få bevittna ballongens uppstigning och avfärd, precis som vi i våra dagar gärna vill bevittna uppskjutningen av en rymdfärd till månen.

Söndagen den 12 juli skriver Virgos kapten Zachau i sin dagbok:

"Alla hade vi väntat att den norske turistångaren Lofoten som igår den 11te skulle vara i Cross Bay hade fortsatt sin resa hit, endast för 2 timmars gång, för att bese våra arbeten och samtidigt lämna post men vi blefvo alla besvikna i våra förhoppningar, går det väl får vi vara nöjda om posten kommer i veckan med någon seglare ifrån Advent Bay, som tyckes vara huvudstationen under sommaren".

Måndagen den 13 juli fortsätter kapten Zachau:

"Mitt i natten hördes plötsligt ropet 'en ångare kommer'. Det lif som nu uppstod ombord låter sig knappast beskriva ty alla rusade på däck, mer eller mindre klädda, under ropen hvar är han! eller har han post med sig! Det dröjde visserligen en stund innan den kom i närheten af oss men, äntligen ankrade han helt nära och efter en stund kom en båt över till oss med den så mycket efterlängtdade posten som genast utdelades. Såväl bref som tidningar voro många och jag kände mig litet besviken då jag icke fick mera än ett bref och inga tidningar, annars fanns nog icke någon ombord med mindre än 4 å 5 bref [...]"

Detta var den första posten som nådde expeditionen under dess förberedelser på Danskön. Den utgjorde c:a 50 personer och brevmängden torde ha varit c:a 200 st. Det verkar som om endast några enstaka av dessa brev har blivit bevarade. Ångaren som

fraktade upp den ovannämnda posten beskriver kapten Zachau så här:

"Ångaren, en liten stackare, som kom opp brette Express och är stationerad här på kusten d.v.s. Advent Bay för att vidare föra turister, som med de större ångarna komma dit och nu hade han ett jaktsällskap af 7 med sig, en tysk och 6 engelsmän."

Beträffande tidningar skriver kapten Zachau den 13 juli i dagboken:

"Som expeditionen fick 4 st. tidningar för nära nog en hel månad, däribland Aftonbladet med 4 ex. för varje dag, delade Andrée ut dem ibland folket hvarför de hvoro mycket tacksamma".

Utöver de c:a 200 breven måste drygt hundra tidningar ha ankommit. Varje tidning var med största säkerhet försedd med en förtryckt banderoll adresserad till Andrée's Polarexpedition och finns beskriven i ett senare kapitel.

Den lilla ångaren *Express* kom att bli en viktig postlänk för expeditionen. Fartyget blev kvar vid Danskön på grund av dåligt väder till den 17 juli då hon avseglade kl. 7 på förmiddagen, medförande den första posten från expeditionen avsänd från Spetsbergen. Från denna post är mig veterligen endast ett brev bevarat.

Året 1896 hade det norska rederiet Vesteraalens Dampskibsselskab byggt en turishytte på en udde i Adventfjorden (Advent Bay), Hotellnäset, beläget på södra sidan halvvägs in i Isfjorden. Detta är en av de stora fjordarna ungefär mitt på Spetsbergen. Rederiets ångfartyg *Lofoten* fraktade turisterna upp till Turisthytten där de kunde stanna en eller flera veckor. Det lilla ångfartyget *Express* gjorde sedan lokala rundturer på Spetsbergen med bl.a. besök på Danskön.

Följande fartyg besökte Andrées expeditionsbas på Danskön 1896:

Juni 27 Anlände *Viktoria* med kapten Nielsen medförande mycket post.

- Juli
- 28 Avseglar *Viktoria* med post.
 - 13 *Express* anländer med mycket post och tidningar.
 - 21 *Express* avseglar söderut medtagandes post.
 - 23-25 *Erling Jarl* med kapten Bade och kapten Lund medförde lite post.
 - 25 *Express* medförde lite post och tidningar till expeditionen från Advent Bay.
 - 26 Fångstjakten *Gjöa* med skepparen Johannesen anländer.
 - 27 *Erling Jarl* anländer norrifrån utan post.
 - 28 *Viktoria* medförde lite post till expeditionen.
- Augusti
- 1 *Erling Jarl* avseglar söderut medförande post
 - 3 *Express* ankom med lite post.
 - 6 *Express* ankom utan post norrifrån.
 - 10 *Express* avreste söderut med post och telegram.
 - 14 Ångskonerten *Fram* med kapten Otto Sverdrup efter 3 års drift över ishavet, medförde post från några besättningsmedlemmar på *Virgo*.
 - 16 Fångstjakten *Gjöa* medförde 2 brev från kapten Zachau.
 - 18 Fångstjakten *Diana*.
 - 20 *Virgo* lämnar Danskön med expeditionen.

Utöver dessa fartygsbesök passerade även de stora turistfartygen, Orientlinjens nybyggda *S/S Lusitania* och Hamburg-Amerikalinjens *S/S Columbia* och *S/S St. Sunniva*. På grund av dåligt väder eller dimma kunde de inte angöra Danskön (vilket Andrée troligen var tacksam för).

Post till expeditionen 1896

För att kunna få tidningar sig tillskickade på Spetsbergen hade speciella tidningsomslag i brunt papper tryckts upp med adress "Andrée's Polarexpedition/Adr.: Konsul And. Aagaard/ Tromsø/Norge". Konsul Aagaard såg sedan till att dessa tidningar och övrig post skickades med fängstfartyg eller turistbåtar som hade vägen förbi Danskön på nordvästra Spetsbergen. Det här avbildade omslaget (bild 1) är poststämplat den 18 juni och torde ha ingått i den första postleveransen som ångaren *Express* levererade den 13 juli till kapten Zachau. Det finns idag 4-5 st. bevarade omslag.

En annan känd försändelse till expeditionen 1896 är resterna av ett paketomslag bestående av ett brunt grovt papper i formatet 215 x 130 mm. Försändelsen är avsänd från Göteborg den 1 juni 1896 och adresserad till Andrées Nordpolsexpedition med Att: Konsul Aagaard i Tromsø. Försändelsen är frankerad med 2 x 30 öre Oscar II. Det har funnits ytterligare två frimärken som har fallit bort. Denna försändelse nådde troligtvis expeditionen då den angjorde Tromsø den 12 juni.

Från England lät Andrée skicka efter en medicinlåda från Burroughs-Wellcome & Co. Lådan var klädd med väv och på denna hade en adressetikett anbringats. Paketet hade adresserats till Baron Andrée/ Swedish Balloon Expedition to the North Pole/Vardö/ Norway. Frimärkena, sammanlagt £ 1 Sh 4 är avstämplade *London 13 Jun 96* och ankomststämplade *Vardö 25 VI 96*. Även detta paket bör ha nått expeditionen med ångaren *Express* den 13 juli (bild 2).

Den fjärde och hittills sista kända försändelsen till expeditionen 1896 är en paketavi avseende fysikaliska instrument avsända från instrumentfirman R. Fuess i Berlin. Avin är poststämplad *Berlin 40 10/6 96 5-6N* och adresserad till Andréesche Polar-Expedition/ Tromsøe/Norwegen. De aktuella instrumenten hittades på Vitön 1930. Även detta paket borde ha anlänt till Danskön med ångaren *Express* den 12 juli 1896.

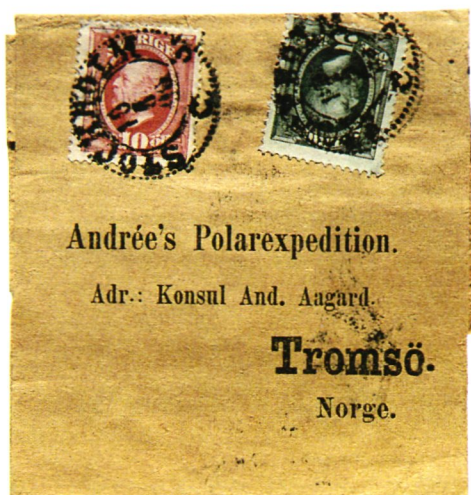

Bild 1: Tidningsomslag för Aftonbladet
förttyckt med adress: Andrées Polarexpedition,
C/o And. Aagaard, Tromsø.

Post från expeditionen 1896

Såsom tidigare framgått skedde en relativt flitig utväxling av post i huvudsak med hjälp av ångaren *Express*, som vid sin ankomst till Turisthotellet i Adventfjorden vidarebefordrade posten med *D/S Lofoten*. Fartyget *Lofoten* ingick i hurtigrutesystemet på norska kusten och sattes detta år i trafik mellan fastlandet och det nyuppförda turisthotellet i Advent Bay på Spetsbergen. Fartyget avgick första gången den 8 juli från Hammerfest och gjorde sedan ytterligare en resa upp till Spetsbergen denna säsong. På första resan medförde fartyget ett monteringsfärdigt hotell och byggnadsarbetare. Hotellet uppfördes på Adventfjordens nordvästra sida.

Expeditionen hade i förväg tryckt upp speciella expeditionskuvert med måtten 150 x 120 mm. I övre vänstra hörnet stod i två rader "Andrées Polarexpedition 1896" (Bild 3).

Av dessa kuvert är endast fyra exemplar kända. Tre av dem är avsända av expeditionsmedlemmen Nils Strindberg och det fjärde troligtvis av expeditionens läkare Dr Ekelund. Det första i kronologisk ordning var avsänt till en släkting till Nils Strind-

Bild 2: Del av omslag med adressetikett tillhörig en medicinlåda avsänd från London.
Objektet tillhör Hans Solbakken.

Bild 3: Kuvert avsänt av Nils Strindberg till sin far, med expeditionsnamnet förtryckt i övre vänstra hörnet.

berg, fröken Alfhild Edlund i Stockholm. Brevet är stämplat *Tromsö 12 VI 96* när expeditionens fraktångare *Virgo* angjorde Tromsö på väg upp till Spetsbergen. Detta brev härrör därför från den först avsända posten från expeditionen.

Det andra brevet är också adresserat till fröken Alfhild Edlund i Stockholm, men är poststämplat *Tromsö 24 VII 96*. Brevet har avsänts från Danskön den 17 juli 1896 med ångaren *Express*, vid dess första besök. Detta brev tillhörde därför den första avgående postleveransen från expeditionen på Spetsbergen.

Det tredje brevet är kanske det intressantaste (bild 3). Under den förtryckta texten på kuvertet har Strindberg skrivit Pike's hus/ Danes-gat/ Danskön/ Spetsbergen. Brevet är adresserat till Nils Strindbergs far J.O. Strindberg. Uppenbarligen hade Nils inte några frimärken utan skrev i stället på frimärkenas plats "Lämnas till Konsul Aagaard/Tromsö/ för vidare befordran/till". Brevet har fraktats ned till Advent Bay med den lilla turistångaren *Express* den 3 augusti 1896 och vidarebefordrats med hurtigrutefartyget *Lofoten* till Tromsö på dess andra och årets sista returreisa. I Tromsö överlämnades posten till ett av de sydgående hurtigrutefartygen där brevet poststämplades *Nordlands Postexp. E 12 VIII 96*.

Pike's hus låg på stranden strax intill balonghuset och vätgasapparaten. Det hade uppförts 1889 av en engelsman som ville ha lugn och ro omkring sig. Efter en övervint-ring 1889-1890 tyckte han nog att det blev lite för lugnt och ensamt, så han reste hem. Under arbetet med förberedelserna bodde Andrée, Strindberg och Fraenkel i huset, eftersom det var trångt och stökigt ombord på *Virgo*.

Det fjärde kuvertet är adresserat till Doktor V. Spangenberg, Maria Sjukhus, Stockholm. Det är försett med både 10 och 20 öres lokalfrimärke och är liksom föregående brev avstämplat *Nordlands Postexp. E 12 VIII 96*.

Övriga postala objekt från 1896 års expedition, som är kända, är sex vykort avsända av expeditionsmedlemmarna docenten Nils

Eckholm och Nils Strindberg, kapten Hugo Zachau och *Virgos* eldare, maskiningenjören Carl Appelberg. Vykorten är likadana och framställda av kapten Bade i Wismar, Mecklenburg, Tyskland. Han var en av pionjärerna med att arrangera turistresor till Spetsbergen, för vilka han chartrade olika fartyg. Redan 1892 arrangerade han sin första turistresa till Spetsbergen med fartyget *Admiral*. 1896 hade han chartrat ångfartyget *Erling Jarl* med kapten Lund som befälhavare.

Fyra av korten är daterade den tredje augusti 1896. Dr Nils Eckholms ena kort är adresserat till hans syster Berta Eckholm, Slottsgatan 30 i Norrköping. Texten lyder:

3/8 1896 Kära Syster!

Allt har hittills gått oss väl, allt är nu klart och vi äro färdiga till afresa så snart gynnsam vind inträffar, hvilket vi hoppas ej måtte dröja för länge. Hjärtligt tack för brevet och många hälsningar.

Din tillgifne broder Nils.

Kortet har försetts med ett s.k. lokalfrimärke 20 öre "Jägare och isbjörn" som utgivits av Vesteraalens Dampskibsselskab i Stokmarknes i maj 1896. Frammärket har försetts med en "turiststämpel" eller cachet med texten *Spitzbergen Smeerenburg 30 VII 96*. Eckholm hade säkert köpt eller fått dessa kort med frimärke ombord på turistångaren *Erling Jarl* då den besökte expeditionen från den 27 juli till den 2 augusti. Eftersom det inte fanns något postkontor på Spetsbergen vid denna tidpunkt och postbehovet var stort, kom rederiet på idén att ge ut egna frimärken. Genom att frankera med dessa frimärken hade man betalt för att rederiet senare skulle frankera försändelserna med norska frimärken vid återkomsten till fastlandet. Kortet har frankerats med 10 öre posthorn och stämpels plats ombord på hurtigruten med stämpeln *Nordlands Postexp. E 12 VIII 96*, d.v.s. kortet har befordrats på samma sätt som det ovan beskrivna brevet från Nils Strindberg. Korten är ju också daterade samma dag som ångaren *Express* avgick kl 21 från Danskön. Kortet är ankomststämplat *Norrköping 17/8 96*.

Dr Nils Ekholm skrev ytterligare ett par kort av samma typ som ovan beskrivits. Ett är adresserat till lektorn dr J. Juhlin (sedermera generaldirektör i postverket) i Skara med texten:

B. Broder 3/8 1896
Många helsningar. Allt väl. Afresa pr ballong
norrut så snart förlig vind blir.
Tillgifne vännen Nils Ekholm.

Ett annat likadant kort är avsänt till Linköping dit det ankom den 17.8.96.

B. Broder 3/8 1896
Här ligger vi nu färdiga att afgå norrut per
ballong så snart förlig vind kommer. Allt väl.
Hjertliga helsningar
Tillgifne vännen Nils Ekholm

Ett kort är avsänt av *Virgos* eldare, Carl Appelberg från Göteborg, till hans mor Sophie i Marstrand. Kortet är detsamma som Ekholms och har också samma lokalfrimärke och turiststämpel. Jag citerar här kortets text, eftersom jag tycker den är intressant:

Kära Mamma 8/8 96
Tack för brefvet som jag fick i dag med "Express"
hvilken inom kort åter afgår medtagande detta.
Ballongen är klar till afgång endast sydlig vind
felas. Detta är antagligen sista tillfället att skicka
post hem. Roligt att höra att ni äro krya liksom
jag. Här börjar blifva kallt och snöar duktigt
emellanåt. Det gläder mig att det är så treftigt i
Marstrand. Helsa alla hemma hvori jag antager
Gustaf är inberäknad. Helsa för övrigt alla
bekannta.
Carl

I detta kort framgår det klart att kortet medföljt *Express* söderut den 3 augusti (bild 4) och samma gäller Ekholms alla tre kort.

Kaptenen på expeditiionsfartyget och lastångaren *Virgo*, Hugo Zachau, skickade också vykort hem, vilka han också införskaffat ombord på *Erling Jarl* och försett med lokalfrimärke och turiststämpel daterad *Spitzbergen Smeerenburg 30 VII 96*. Två sådana kort är kända. Det ena är adresserat till Handlan-

den herr J. E. Hallberg, Skeppsbron 1, Göteborg. Kortet är också försett med Hugo Zachaus egen ovala cachet med måtten 42 x 21 mm med texten "Hugo Zachau Göteborg" och i mittfältet "Ång. Virgo".

Det andra kortet är adresserat till kapten Sven Adamsson, Hamnkontoret Göteborg, med texten:

Virgohamn Spetsbergen 30 juli 1896
Broder! en hälsning ifrån höga Norden
vännen Hugo Zachau.

Kortet är försett med kapten Zachaus ovala cachet men saknar norskt frimärke eller postal stämpel, utan har befordrats med enbart lokalfrimärket stämplat med turistcachet den 30 juli liksom övriga kort. Eftersom de två sistnämnda korten ej erhållit norsk frankering och stämpeln *Nordlands Postexp. 12 VIII 96*, kan det betyda att dessa två kort medföljde *Erling Jarl* söderut den 2 augusti.

Det sjätte och sista kortet är avsänt av Nils Strindberg och är adresserat till hans bror Tore i Stockholm. Kortet är stämplat med kapten Bades egen turiststämpel *Smeerenburg 30 VII 96* över ett 10 öres lokalfrimärke med jägare och isbjörn.

Turistpost från Danskön 1896

Såsom tidigare framgått besöktes Virgo Bay, som *Virgos* ankarplats kom att heta och fortfarande heter, av en del turistfartyg. Givetvis skickade alla dessa turister kort hem för att berätta att de träffat Andrée och sett ballongen. Det var i första hand turister ombord på *Erling Jarl* under ledning av kapten Bade som hade träffat Andrée. Hittills har jag hittat ett kort av samma typ som Dr Nils Ekholm skickade och som är avsänt av en italiensk turist som heter Wieland. Han skickade sitt kort, daterat den 27 juli 1896, till Eugenio Spadoni i Rom. Kortet sändes utan frankering eftersom det ej fanns frimärken ombord och kortet försågs med lösenstämpeln "T" och italienskt lösenfrimärke.

Bild 4: Ett vykort producerat av kapten Bade och avsänt av eldaren på Virgo, Carl Appelberg.

1897 års expedition

Eftersom ingen sydlig vind inträffade under 1896 år expedition gjordes under den påföljande vintern fortsatta förberedelser för ett nytt försök till sommaren 1897. Detta år ställde den svenska flottan sitt isförstärkta kanonångfartyg *Svensksund* till förfogande, under befäl av C. A. Ehrensvärd. Eftersom *Svensksund* ej hade tillräckligt stora lastutrymmen inhyrdes även detta år fraktångfartyget *Virgo*. *Svensksund* avseglade från Göteborg under stor pompa och ståt den 18 maj 1897.

Post till expeditionen under förberedelserna i Sverige

Under expeditionens förberedelser hade Andrée en mycket omfattande korrespondens med vetenskapsmän, deltagare och inte minst med sina leverantörer. En viktig person i detta sammanhang var hans bror, kapten, Ernst Andrée i Göteborg. Han var bl.a. ansvarig för att ta emot allt expeditionsmaterial som skickades till Göteborg, varifrån expeditionen skulle avsegla. Trots den omfattande korrespondensen finns det mig veterligt mycket få postala objekt bevarade till våra dagar.

Andrée använde huvudsakligen femöres brevkort för sina kortare meddelanden. Av dessa är fem stycken kända, varav fyra är adresserade till brodern Ernst på Sjömanshemmet i Göteborg och ett brevkort till vaktmästaren på Kungl. Vetenskapsakademien. Endast ett kuvert är bekant. Detta är rekommenderat med fem lacksigill på baksidan och med Andrées egen handstil, adresserat till brodern Ernst i Göteborg. På kuvertets baksida står noterat: *Öfver Mellins food och biscuits*. Det bruna kuvertet är poststämplat *Stockholm 12.11.96* och ankomststämplat *Göteborg 4* påföljande dag.

Eftersom texterna på brevkorten är mycket intressanta kommer jag här att återge dessa i kronologisk ordning.

Kort 1: Poststämplat *Stockholm 1. 17.2.97 C* och ankom Göteborg den 18 februari.

*Broder! Tack för sist. Allt väl med foten. Cloetta saknar 15 burkar. Detta är för mycket tror jag. Vill därför bedja dig att se efter stämplarna på den myckna chocklad Ni, enligt den lista du visade mig, ännu hafva kvar. Från Blanck erhöll jag blott 1 kilo chocklad och kan ej minnas annat än att allt övrigt var från Cloetta. Låt mig veta huru det är. Finna Ni något från Cloetta så skicka det genast dit och låt mig veta huru många burkar det var och huru stora burkarna voro så att jag kan beställa och skicka erforderliga burkar till honom. Helsa Matilda och barnen. d. 16.2.97
Din tillg br. Aug.*

Kort 2: Poststämplat *Stockholm 6. 17.2.97 C*. och ankom Göteborg den 18.2.97.

Broder Var god skicka genast alla gummipackningar (de lågo i massvis i lådan med slangar) till W. Wiklunds Werkstäder Aktiebolag i Stockholm.
*) ringar med hål i
Din tillgifne br. Aug.*

Kort 3: Poststämplat *Stockholm 6. 21.2.97 C*. och ankom Göteborg den 22.2.97.

*Broder! På listan finner jag två poster (av 6 & 7) burkar med "obekant innehåll". Af dem böra 1 å hvardera gruppen öppnas, ty att taga med saker som man ej vet hvad det är, tjénar ej något till. När Ni kommit underfund med dem, så klistra på lappar, som anger innehållet. Med kexlådorna är det något bråk. Kex har kommit från Lennstrand i Gefle samt från Kungelfs Kexfabrik. Den förra har fått tillbaka sitt. Hos Er skulle alltså finnas Kungelfskexen. Men det skulle ej vara mer än 30 (aluminium) burkar sådan kex. Listan omtalar dock 50 burkar kex. Hvarifrån är den? och huru är den förpackad? (koppar eller aluminium burkar?)
Din tillg broder Aug.*

En vara som alldeles saknas är köttpulver och därtill hörande chokolad från Blanck i Stockholm. Är det möjligen sådant i de okända burkarna?

Kort 4: Adresserat till Herr Vaktmästaren Erikson, Kongl. Vetenskapsakademien,

Stockholm poststämplat *Stockholm C. 9.3.97* och *Stockholm 9.3.1897 5.tur*:

Var god packa in och sänd till Göteborg de balmaskor, som ligga i polarkontoret. Inpackningen kan ske i lådor, eller säckar. Lådorna böra ej göras stora högst 0,5 m. breda och 0,5 m. höga samt 1 m långa

S.A. Andrée. d. 9.3.97 Adressen är den vanliga till Kapten E. Andrée.

Kort 5 har en oläslig stämpel som ej verkar vara Stockholm och är ankomststämplat *Göteborg 1.4.97*. Den intressanta texten lyder:

*Broder!
Profva vinet
Din Tillg br. Aug
Signe telegraferar, "Mormor tog det lugnt.
Mamma blir hos henne".*

Post från expeditionen

Under 1897 års expedition passerade följande fartyg Danskön.

Maj	18	Kanonångfartyget <i>Svensksund</i> och ångaren <i>Virgo</i> lämnar Göteborg
	24	<i>Svensksund</i> anländer Tromsö.
	27	<i>Svensksund</i> avseglar från Tromsö möter <i>Virgo</i> varefter de seglar tillsammans upp till Danskön.
	30	Fartygen anländer Danskön.
Juni	16	<i>Virgo</i> har lossat färdigt och avseglar söderut medförande post.
	25	<i>Express</i> anländer medförande rikligt med post och tidningar.
	27	<i>Lofoten</i> förd av kapten Sverdrup (föregående år kapten på Nansens fartyg <i>Fram</i>) anländer medförande lite post och fotografen Jonas Stadling från Östersund. Avseglade på sin

första tur norrut den 23 juni från Hammerfest. *Express* anländer norr ifrån utan post

- 28 *Lofoten* avseglar söderut medförande post.

- Juli 5 *Express* anländer norrifrån utan post.

- 10 *Lofoten* anländer med lite post för andra gången och avseglar efter en timme medförande post.

- 11 Ballongen Örnen avseglade medförande post till bl.a. Strindberg från hans fästmö Anna Charlier.

- 13 *Svensksund* lämnar Danskön efter att ha lastat ombord en del av expeditionsutrustningen.

- Augusti 11 *Kong Harald* passerar Danskön med kapten Bade och hans turister, som hoppades få se ballonguppstigningen

För 1897 års expedition lät Andrée trycka nya expeditionskuvert i två storlekar: ett mindre kuvert med måtten 140 x 115 mm av brungrå färg och ett större kuvert i kraftigt vitt papper med måtten 170 x 115 mm. Bägge kuverttyperna är utmed hela överkanten försedda med texten "Andrées Polarexpedition 1897" och under texten finns två våglinjer.

Av den mindre kuverttypen är fem stycken kända och av den större två stycken. Av den mindre typen är ett av dem avsänt av Nils Strindberg, ett av läkaren Jonas Lembke och tre av den franske fotografen Alexis Machuron. Bägge kuverten av det större formatet är avsända av Machuron. De fem mindre kuverten beskrivs här:

Kuvert 1 finns bl.a. avbildat i Örjan Lünings luftpostkatalog och är avsänt av Nils Strindberg och adresserat till Herr Gustaf Wahlberg, 9 Vesterlånggatan, Stockholm. Kuvertet är frankerat dels med 10 öre brunt lokalfrimärke med jägare och isbjörn samt med

Bild 5: 1897 års expeditjonskuvert avsänt av Nils Strindberg till en god vän i Stockholm. Brevet medföljde Virgo tillbaka efter det att hon lossat färdigt. Brevet ingick i den första postleveransen från expeditionen och postades i Tromsø den 23 juni 1897.

10 öre röd posthorn och poststämplat *Tromsø* 23 VI 97 (bild 5).

Kuvert 2 är adresserat till herr Doktor Johan Cronquist, Södergatan, Malmö, Sverige och har samma frankering och poststämpel som föregående kuvert. Till detta kuvert finns innehållet bevarat i form av ett fyra sidor långt handskrivet brev daterat Danskön den 10 juni 1897. På kuvertets baksidan finns en tvåradig gummistämpel *Andr Aagaard/Tromsø* samt ankomststämpeln *Malmö* 4 27.6.97 5-6 e.

Kuvert 3 är avsänt av fotografen Alexis Machuron och adresserat till uppdragsgivaren Henri Lachambre, 24 Passage des Favorites, Paris. Kuvertet var frankerat med 2 st 20 öre posthorn och ett tioöres lokalfrimärke och har samma poststämpel som föregående kuvert. Kuvertet är numrerat med siff-

ran 9 i övre vänstra hörnet och tillhör Grännamuseet.

Kuvert 4 är också avsänt av Machuron och adresserat till hans fru. Kuvertet är märkt nr 8, har samma poststämpel som föregående och tillhör Grännamuseet.

Kuverten 1 till 4 tillhörde den första postsändningen som kom tillbaka från Spetsbergen. Den fraktades tillbaka från Danskön av fraktångaren *Virgo* som även 1897 seglade till Spetsbergen med expeditionens utrustning. *Virgo* anlöpte Tromsø den 23 juni 1897 och lämnade då in posten för vidare befordran.

Kuvert 5 är avsänt av Machuron och adresserat till Mademoiselle Jeanne Bret i Paris och märkt med nr 8 (Machuron har förmodligen av misstag numrerat två brev med nr 8). Kuvertet är poststämplat *Hammerfest* 4

VII 97. Fröken Bret bodde hos ingenjör Lair, som arbetade hos ballongfabrikören Lachambre. Hon guidade Strindberg och Fraenkel runt i Paris, inte minst bland nöjesetablissemangen. Hon var förlovad med Machuron och gifte sig med honom när han återkom från Spetsbergen. Brevet har med största sannolikhet befordrats med *Lofoten* som avseglade från Danskön den 28 juni och angjorde Hammerfest.

Det första kuvertet av den större typen är adresserat till Monsieur L. Lair i Bondy/Seine och är avsänt av Machuron. Det är frankerat med 2 stycken 20 öre posthorn och med ett 10 öres lokalmärke. Kuvertet är försett med nummer 7 i övre vänstra hörnet och är poststämplat *Tromsö 23 VI 97* vilket innebär att det befordrats med ångaren *Virgo* tillbaka från Danskön.

Det andra och sista kuvertet av den större formatet med förtryckt text är också avsänt av Machuron och adresserat till hans mor Madame Machuron i Paris. Kuvertet är försett med nummer 17 och är poststämplat *Nordlands Postexp C. 18 VII 97*. Kuvertet som har klippts sönder i det nedre vänstra hörnet är frankerat med fyra stycken 10 öre posthorn och ett 10 öre lokalfrimärke. Kuvertet har med största sannolikhet medföljt kanonångfartyget *Svensksund* som lämnade Danskön den 13 juli kl 18. Stämpeln *Nordlands Postexp.* användes på hurtigrutebåtarna som trafikerar den norska kusten.

Den franske fotografen Alexis Machuron var uppsänd på uppdrag av ballongfabrikören Henri Lachambre i Paris att i PR-syfte fotografera expeditionens förberedelser och avfärd. Hans arbete resulterade bl.a. i en serie på 25 postkort med bilder från expeditionen och dess avfärd. Dessa vykort finns postalt dokumenterade under perioden 1898 till 1904 och är mycket svåra att hitta.

Expeditionens avgående post befordrades i första hand av *D/S Lofoten* som lämnade Danskön 2 gånger, sista gången dagen före Andrées avfärd. Lastångaren *Virgo* hade med sig post då den lämnade Danskön den 16 juni. Kanonångfartyget *Svensksund* hade

också post med sig hem efter Andrées avfärd.

Fotografen Alexis Machuron skickade också ett brev till Lachambre när *Svensksund* angjorde Tromsö på vägen upp till Spetsbergen. Utmed övre kanten på kuvertet har någon, förmodligen efter mottagandet av kuvertet, skrivit "Andrées Polarexpedition 1897" med ett vågigt streck under. Kuvertet, är märkt med siffran 6 i övre vänstra hörnet och poststämplat *Tromsö 23 V 97*. Kuvertet som är frankerat med 20 öre posthorn, tillhör Grännamuseet. Av numreringen på Machurons brev att döma har han troligtvis skickat c:a 18-20 brev hem från Spetsbergen, varav sex är kända och listade här.

Post från turister som besökt expeditionsläget på Danskön

År 1897 planerade många turister att besöka Virgo Bay för att få bevittna ballongens avfärd. En av arrangörerna var kapten Wilhelm Bade, som detta år hyrt hurtigrutfartyget *Kong Harald*. Kapten Bade hade detta år låtit trycka ett nytt vykort föreställande *D/S Kong Harald* i Smeerenburgfjorden, som ligger öster om Danskön. Kapten Bade hade också låtit framställa en särskild vinjett för att klistra på vykort (bild 6). Han hade också fascinerats av de bland turisterna mycket populära lokala Spetsbergsfrimärkena och hade till 1897 låtit tillverka ett eget frimärke föreställande en skidåkare med hund och texten "Arctische Post, Cap. W. Bade". Om valören är 10 öre eller pfennig är obekant (bild 7). Kapten Bade använde också egna "poststämplar" eller s.k. cachets innehållande datum och angivande de olika platser som fartyget besökte på Spetsbergen. Dessa var *Nordküste, Bären-Inseln, Magdalenafjord, 80° Nordbreite* och *Eisfjord*. Kapten Bade hade emellertid planerat fel och anlände en hel månad efter att ballongen Örnen avseglat från Danskön.

Turistkort skickade från Virgo Bay är mycket sällsynta och den ovan nämnda vinjetten är hittills endast känd i ett exemplar. Kortet är också försett med kapten Bades

Bild 6: Vykort producerat av kapten Bade 1897 och försett med en speciell minnesetikett, tillägnad Andrée-expeditionen.

Bild 7: Ett vykort försett med ett norskt 10 öres frimärke samt kapten Bades privata frimärke med motivet "skidåkare och hund".

frimärke och med en specialcachet *Spitz-bergen/11-17 August/1897 Andréas Ballonstation-bild*. Stämpeln är tillverkad i förväg med kunskapen om att kryssningen skulle passera Virgohamn under perioden. Kapten Bade skriver på ett vykort att han befann sig på 80°40' N den 15 augusti för att bese den "eviga isen" dvs. packiskanten. De som bokat in sig på denna tur i augusti fick ju inte se ballongen eftersom den avseglade redan den 11 juli.

Det finns tre vykort kända från kapten Bades turistkryssning med *Kong Harald*. Det ena har den ovan nämnda vinjetten och "Arctische Post"-frimärket. Det andra är avsänt av kapten Bade själv och är adresserat till en god vän i Aarau, Schweiz. På kortet skriver han att det är hans åttonde säsong i Arktis och berättar om alla de platser han besökt på Spetsbergen, däribland Andréas polarballongstation. Kortet är frankerat med 10 öre posthorn och poststämplat med järnvägspoststämpeln *Nordbanernes Postexp. II/24 VIII 97*.

Det tredje kortet är det hittills enda kända postala objektet poststämplat i Turisthytten, med en Advent Bay-stämpel den 16 augusti 1897, i det 16 dagar tidigare öppnade brevhuset. Kortet är adresserat till Tyskland och ankomststämplat Charlottenburg den 23.8.97. Kortet har också försetts med den svaga lila stämpeln som kapten Bade framställt med texten *Spitsbergen 11-17 August 1897/ Andréas Ballonstation*.

Kapten Otto Sverdrup, som 1896 träffade Andrée då han passerade Danskön med polarskutan *Fram*, tog 1897 upp turister för att bese Andréas start. Han förde hurtigrutebåten *Lofoten* och kom till Danskön den 27 juni medförande rikligt med post och tidningar till expeditionen. Förmodligen finns ingen av denna post bevarad. Kapten Sverdrup kom tillbaka en andra gång den 10 juli och tog då post med sig. Den lilla ångbåten *Express* chartrades av tre journalister och ankom till Danskön den 25 juni.

Det norska postverket tyckte inte om att det såldes lokala frimärken på Spetsbergen vilka ofta användes på försändelser utan annan frankering. Norska postverket beslöt

därför att öppna ett postkontor över sommaren i Vesteraalens Dampskibsselskabs turisthotell på Hotellnåset i Adventfjorden. Kontoret försågs med vanliga norska posthornsfrimärken samt en poststämpel av schweizertyp med texten Advent Bay Spitsbergen och med datum i mittfältet. Stämpeln användes första gången den 30 juli 1897. Officiell postgång på Svalbard firar därför också ett hundraårsjubileum i år.

Post till expeditionen

Trots att det finns dokumenterat att expeditionen fick post i Tromsø på vägen upp och att *D/S Lofoten*, under befäl av kapten Otto Sverdrup, hade post med sig den 27 juni till Danskön, finns det mig veterligt inget av denna post bevarad.

Däremot är fem kort kända som skickats till Andrée efter hans uppstigning. Eftersom det då var obekant var han befann sig, har tre av korten ganska humoristiska adresser. Det första kortet i den här kategorien (bild 8), är avsänt från Tyskland och har adressen:

*Herrn Nordpolfahrer Ingenieur S. A. Andrée
Irgendwo in Grönland Renntier-Allee*

Kortets text på baksidan lyder:

*Den Bühnen Forscher sendet zum 43 Geburtstag
herzlichen Grüss & Glückwunsch & wünscht
frohe Heimkehr. Der runde Tisch zu Stockheim,
Hessen (Hotel Walter)*

På svenska lyder texten: Forskare från
Bühnen sänder till Er 43:e födelsedag
hjärtliga hälsningar och lyckönskningar och
önskar en god hemresa. Runda bordet i
Stockheim, Hessen (Hotell Walter)

Kort nr 2 är också avsänt från Tyskland och är adresserat till *Nordpolfahrer/ Dr C Andrée zur zeit Edams Land/ in Grönland*. Kortet är transit stämplat *Kjöbenhavn K, 20 MB 30.8.97*

Kort nr 3 är avsänt från Ungern och poststämplat *Itzkany Bahnhof 12.9.97* och transit-

Bild 8: Kort med födelsedagshälsningar, avsänt av forskarkollegier i Stockholm, Hessen.

stämplat *London/ CZ/ SP 15.9.97*. Kortets adress lyder:

*An Hr Wohlgeboren
N Andrée
Nordpolfarer
am Nordpol/via Grönland
Post Arnik.*

Göteborg och poststämplat *Göteborg 18. 10. 1897* och texten lyder:

*18 Oktb. 1897
På Eder födelsedag gå våra tankar med om
möjligt än varmare hopp och längtan till Er
Med vörndnad och beundran
ödmjukast Gustaf Ekstrand.*

Kortets text är svårttytt men innehåller välgångsönskningsfrån en ungersk "Dilettantentheaterverein", som på svenska motsvarar en amatorteaterförening.

Kort nr fyra är ett brevkort adresserat till kapten Ernst Andrée Göteborg och poststämplat *Göteborg /4./ 20.7.1897* och texten lyder:

*På resa 18.7.97/ Lycka ske Edert stort tänkande
och handlingskraftige broder hvars djerfa färd vi
alla följa med varmaste intresse. Ginge honom och
hans käcke män väl!! Högaktningsfullt Gustaf
Ekstrand/ Kan helsa fr Fru Andrée som jag
träffade i Hjo för några dar sen!*

Det femte och sista objektet är ett brevkort som är adresserat till Överingenjören m.m. S. A. Andrée, c/o Kapten Ernst Andrée i

Enligt fynden på Vitön var den sista dagboksanteckningen daterad den 17 oktober av Nils Strindberg. Man fann också att han dog först, eftersom han var hjälpligt begravd i en bergskreva. Troligtvis dog Andrée och Fraenkel endast några dagar senare, dvs. några dagar efter ovanstående hälsning från Gustaf Ekstrand.

Ett med ballongen "Örnen" postbefordrat brev

Före avresan gav Strindbergs fästmo Anna Charlier Andrée ett kuvert att överlämna till Strindberg på hans födelsedag. Så skedde under isvandringen den 4 september. Det visade sig att kuvertet innehöll födelsedagshälsningar, men också ett foto av Anna (bild 9). Detta foto hittades i Strindbergs kläder på Vitön och är det enda bevarade

objektet som "postbefordrats" med ballongen Örnen och är därför flygposthistoriskt sett unikt.

Expeditionen medtog också en mängd duvor för att kunna skicka meddelanden tillbaka. Endast en duva återfanns efter att en fiskare på fiskebåten *Alken* utanför Björnön sköt den, då den satt uppe i masten. Vidare kastade Andrée ut flytbojar med meddelanden. Fem av dessa har återfunnits på Island, Kung Karls Land och längs norska kusten. Eftersom jag inte anser att dessa meddelanden är postala, så går jag ej närmare in på dem.

Post från eftersökningsexpeditioner

Den 11 juli 1897 avseglade Andrée med kamraterna Strindberg och Fraenkel och hela världen undrade vart de tog vägen. De var bl.a. utrustade med både amerikanska och ryska guldmynt ifall de skulle landa i dessa områden.

Sommaren 1898 utrustades bl.a. två expeditioner för att leta efter Andrée. Den största av dem leddes av Alfred Nathorst som till sitt förfogande hade det isförstärkta valfångstfartyget *Antarctic*. Han seglade med fartyget runt hela Svalbard och till Grönlands norra östkust. Det var ytterst nära att de fann resterna av Andrée-expeditionen. Geologen J. G. Andersson var med två kamrater iland på Vitön endast 1 km. från Andrées lägerplats. Ett brev och ett icke postalt korrespondenskort är känt från denna expedition.

Den andra spaningsexpeditionen leddes av fotografen Jonas Stadling. Han begav sig med Hans Fraenkel, som var Knut Fraenkels bror och botanisten Herman Nilsson-Ehle till borte Sibirien för att söka efter Andrée utmed den sibiriska kusten. Det gällde i första hand att söka upp de nomadfolk som bodde utmed kusten och fråga om de sett någon ballong.

Bild 9: Rester av ett fotografi föreställande Anna Charlier, Strindbergs fästmo.

Bild 10: Brevkort avsänt med Hans Fraenkel från Lena-flodens delta, där han tillsammans med Jonas Stadling letade efter Andrée sommaren 1898.

Från denna expedition finns det ett kort bevarat. Det är skrivet av Hans Fraenkel i den lilla sibiriska byn Bulkur som ligger nära Lenaflodens delta. Kortet är daterat den 12 september då expeditionsmedlemmarna skildes åt. Nilsson-Ehle och hans färdkamrat, den ryske handelsmannen T. Gromoff, bordade den svenskbyggda ångbåten *Lena* för att med denna ånga söderut till Jakutsk. Här är kortet poststämplat den 23 september och adresserat till Luftskipper Lauritz Johansen, Tivoli, Köpenhamn. Ångbåten *Lena* byggdes för att assistera Norden-skiöld's *Vega* upp till Kap Tjejuskin exakt 20 år tidigare (Bild 10). Kortets text lyder:

Käre Bror! Bulkur (20 mil norr om Bulun)
d.12 sept 98
Som du väl kanske sett av tidningarna har jag rest med Stadlings expedition hit, till Lena för att söka utforska Andrée-expeditionens öde. Våra bemödanden ha så till vida krönts med framgång att vi kunna konstatera att han ej är att finna i dessa trakter. Vi skola nu resa härifrån till Chatanga, vidare öfver Taimyr-halfön till Dodina vid Jenisej samt vidare öfver Jeniseisk till Krasnojarsk. Det är en färd på ungefär 500 mil, samt kommer att tillrygga-läggas från Bulun till

staden Jeniseisk, efter ren samt resten efter häst. Vi komma väl hem till Sverige i slutet av Januari 99. Under denna sommar har jag ofta tänkt på dig, samt om du skaffat dig ny ballong som du tänkte. Så har jag också tänkt öfver om du verkligen företog den där färdan pr velociped genom luften. Den är väl onekligen litet besvärlig. Till nästa sommar kommer jag, hoppas jag, åtminstone ned till dig för att få göra några angenäma resor med dig som jag vet ej blifva inställda, som bruket är af en annan i ditt fack. Farväl till dess. Sanne vännen Hans Fraenkel

Frimärken med anknytning till S. A. Andrée

Den 22 september 1973 gav det svenska postverket ut ett häfte med fem olika frimärken och temat svenska forskningsresande. Ett av märkena tillägnades S. A. Andrée. Frimärket är designat av Svenolof Ehrén och graverat av Czeslaw Slania. Frimärket föreställer ballongen strax efter landningen på isen med ett porträtt av Andrée på höger sida. Valören är 1 krona (bild 11). Postverket lät också tillverka ett vykort föreställande frimärket.

1948 gav det lilla furstendömet Liechtenstein ut en serie flygpostfrimärken innehåll-

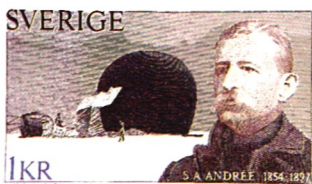

Bild 11: I den svenska frimärksserien Mot fjärran mål hedrades Andrée-expeditionen med ett frimärke.

lande nio märken. Dessa avbildar nio historiska flygpionjärer med bl.a. Leonardo da Vinci, Montgolfier och Wilbur Wright. Märket med valören 2 franc visar ett porträtt av S. A. Andrée (bild 12).

Andrées ballongsstation finns också avbildad på ett turistfrimärke utgivet 1909, förmodligen av Hamburg-Amerika-Line, som var en av de stora turistoperatörerna på Spetsbergen före första världskriget. Märkets valör är 5 öre och ingår i en serie om tre olika märken (bild 13).

Bild 12: Andrée avbildad på ett Liechtensteinfrimärke redan 1948.

Bild 13: Andrées ballongsstation på Danskön avbildad på ett privat turistfrimärke på Spetsbergen 1909.

Referenser:

Andrée, Salomon August,

Med Örnen mot polen.
Stockholm 1930.

Celsing, Gustaf Robert,

Andrées ballonguppstigning 1897
(*Ymer* 1897:3).

Erikson, Jean,

Några minnen från Spetsbergen år 1896
(*Polarårboken* 1939).

Goldberg, Fred,

Norska postverket 100 år på Svalbard
(*Filatelisten* 1997:3-4)

Lachambre, Henri,

Med Andrée på Spetsbergen 1896 och 1897.
Stockholm 1897.

Lüning, Örjan,

Luftpostens historia i Norden
(*Sveriges Filatelist-Förening; Specialbandbok* 10).
Stockholm 1978.

Polar Post 1969:76-77

(Polar Postal Society of Great Britain).

Zachau, Hugo,

Med Andrée till Spetsbergen 1896. Skärhamn
1996.

Andréemuseet, Gränna.

**Privat korrespondens, egna noteringar och
material från den egna och andras samlingar.**

Ett hundratal kataloger från frimärksauktioner.